

De pragmatische Polybios

Moderne geschiedschrijver van de klassieke oudheid

De Academische Boekengids 65, november 2007, pp. 21-23.

Een goede aanvoerder bewijst zijn kwaliteiten door optimaal te handelen binnen de gegeven omstandigheden. Daarom kon volgens de Griekse schrijver Polybios ook de briljante verliezer Hannibal een leerzaam voorbeeld zijn. De nieuwe Nederlandse vertaling van zijn werk geeft toegang tot de gedachten van deze antieke Machiavelli.

Van *Het Cultureel Woordenboek* moet de ontwikkelde Nederlander weten wie Herodotos en Thucydides zijn. Maar de modernste geschiedschrijver van de Griekse oudheid, Polybios van Megalopolis (ca. 200-120), staat daar niet in. Gelukkig komt deze antieke voorganger van Lou de Jong en Machiavelli nu onder ieders bereik dankzij de onlangs verschenen voortreffelijke vertaling van Wolther Kassies.

Wat maakt Polybios zo belangrijk? In literaire kwaliteit haalt hij het niet bij Herodotos of Thucydides. Die schreven hun *Historiai* (Onderzoekingen) als een partituur voor het gesproken woord omdat zij ervan uitgingen dat hun werk ten gehore zou worden gebracht. Lezen in de oudheid was namelijk steeds hardop lezen - slechts een enkeling beheerste de wonderbare kunst van het stillezen.

Als Polybios 250 jaar later geschiedenis schrijft, is de historiografie inmiddels een erkend literair genre geworden, met gevestigde conventies en methoden. De rol van het schrift heeft daarbij aan belang gewonnen. De veertig boekrollen van Polybios' *Historiai* (circa 4000 bladzijden moderne druk) lenen zich niet voor openbare voordracht. Zijn Grieks leest moeizaam. Daarom is de beschikbaarheid van deze nieuwe Nederlandse vertaling een zegen: zij opent de toegang tot de inhoud van Polybios' gedachten. En het is zijn pragmatische geschiedbeschouwing die Polybios zo modern en belangrijk maakt.

Schrift, dat ontstaan was om contracten en regels vast te leggen, werd sinds de achtste eeuw v.Chr. gebruikt om poëzie op te schrijven. Maar het vastleggen van het gesproken woord, wat proza in principe is, kwam pas tegen 500 in zwang. Toen ontstond de Griekse wetenschap. Aanvankelijk kende men natuurlijk geen onderscheid tussen wie wij als filosofen, geografen, medici en geschiedkundigen betitelen. Allen legden zich toe op onderzoek, *historia*. Hoewel enkele filosofen zich van poëzie bedienden, werd al gauw duidelijk dat alleen proza het overdragen van gedachten mogelijk maakt.

'HANNIBAL BEDREEF DE FUNCTIONELE WREEDHEID DIE MACHIAVELLI
DE VORST AANRAADT.'

De vroegste prozaschrijvers heetten in het Grieks heel treffend spraakschrijvers, *logographoi*. Het Griekse woord *logos* ligt ten grondslag aan ons 'logisch'. Het heeft namelijk de dubbele betekenis van het woord 'rede': ratio en gesproken woord, zoals in '(in)directe rede'. De *logographos* wilde zijn lezer-luisteraar niet inpakken met zoete poëzie, maar met redelijke argumenten het verleden verklaren. Waar Homeros zich in zijn epos nog opstelde als spreekbuis van de Muze - 'Muze verhaal mij ...' - presenteert Herodotos zich in zijn *Historiai* zelfbewust als auteur: 'Herodotos van Halikarnassos presenteert hierbij zijn onderzoek (*historia*). De bedoeling is ervoor te zorgen dat de menselijke daden niet na verloop van tijd in vergetelheid raken. Ook mogen de grootse, bewonderenswaardige daden, die Grieken en niet-Grieken hebben verricht, niet zonder roem blijven. Maar vooral gaat het erom de oorzaak aan te wijzen waardoor ze met elkaar in oorlog zijn gekomen.'

Deze oorzaak, de *aitia*, daar gaat het de ware wetenschapper om. Ook de antieke medici zijn niet tevreden met 'het werkt toch', waarop de alternatieve heilkundigen pochen, en stellen een diagnose op grond van bestudering van de symptomen om de *aitia* van de ziekte vast te stellen. Pas dan kunnen zij een verantwoorde therapie voorschrijven. Van oudsher bestaat grote overeenkomst tussen het denken van antieke medici en historici. Polybios gaat in die parallelie het verst. Hij vergelijkt de politicus (*pragmatikos*) die het leerboek van de geschiedenis kent met een arts: 'Wat voor nut heeft immers een dokter voor zijn patiënten, wanneer hij de oorzaken (*aitiai*) van allerlei lichamelijke gesteldheden niet kent? En wat voor nut heeft een politicus, wanneer hij niet in staat is zich er rekenschap van te geven hoe en waardoor problemen ontstaan? [...] Daarom moet men op niets zó goed acht geven en naar niets zó intens zoeken als naar de oorzaken van elke gebeurtenis.' Het is de taak van de historicus de oorzaken te diagnosticeren, om de staatsman te onderrichten.

Omdat Polybios schrijft voor een publiek van militair-politieke leiders, *pragmatikoi*, geeft hij aan de *aitia* een heel andere inhoud dan Herodotos, die geen onderscheid maakt tussen oorzaak en schuld. Dat onderscheid is ook moeilijk aan te houden als de gebeurtenissen nog vers in het geheugen liggen. Voor

Herodotos is koning Croesus van Lydië verantwoordelijk, *aitios*, voor het ontketenen van een reeks conflicten die culmineerde in de Perzische Oorlogen. De spreekwoordelijk rijke koning kende figuurlijk en letterlijk zijn grenzen niet. In zijn overmoed, *hybris*, waagde hij het de rivier de Halys, de grens tussen de Lydiërs en Perzen, te overschrijden; aldus vernietigde hij een groot rijk, zoals het orakel van Delphi hem had voorspeld – helaas bleek Apollo zijn eigen rijk bedoeld te hebben.

Bij Herodotos zijn de leiders die geen maat kennen, zoals Croesus en Xerxes, de actoren van de geschiedenis. Herodotos' opvatting van een *aitia* houdt dus vooral een morele boodschap in. In die lijn ligt ook de waarde en betekenis van de zeer Griekse levensregel 'niets te veel' (*méden agan*). Dezelfde wijsheid is vervat in het maxime 'ken jezelf' (*gnothi seauton*). Dit betekent niet 'kom tot zelfkennis', maar 'weet dat je slechts een mens bent'.

Vergeleken met Herodotos reikt bij Thucydides het concept van causaliteit verder. In de eerste plaats onderkent hij de gelaagdheid van factoren. Hij maakt bijvoorbeeld onderscheid tussen een diepste oorzaak, een directe aanleiding en een (diplomatiek) argument. De diepste oorzaak van de Peloponnesische Oorlog was naar zijn mening de angst van de Spartanen voor de groeiende macht van Athene. De conflicten die tot de oorlog leidden, waren maar aanleidingen. En alle onderhandelingen die voorafgingen aan het uitbreken van de oorlog, waren niet meer dan politieke manoeuvres.

Thucydides zoekt de primaire oorzaak dus in een psychologische factor, de angst van de Spartanen. Het besef van die factor leidt stellig tot een beter begrip van de geschiedenis. Maar lessen voor de toekomst zijn uit dat bewustzijn niet te trekken. Van Thucydides krijgt de lezer een beter inzicht in de werking van de onveranderlijke menselijke natuur. Hij zal de drijfveren van de historische actoren dus beter begrijpen. Maar wat hij met het gewonnen inzicht aan moet, wordt vaag gehouden. Uiteindelijk kan hij alleen maar gelaten vaststellen dat de dingen nu eenmaal altijd zo gaan, gegeven de menselijke aard.

Polybios daarentegen bezorgt zijn lezer geen wijze berusting. Hij wil immers toepasbare kennis bijbrengen aan de militair-politieke leider. Regelmatig steekt de geschiedenisleraar dan ook het vingertje op. Hij onderricht zijn lezer over efficiënte bewapening, de aanleg van een legerkamp, kwesties van tactiek en strategie, een doeltreffend systeem van communicatie met vuursignalen en succesvolle politiek.

Een paar voorbeelden: na de nederlaag van Carthago in de Eerste Punische Oorlog (264-241) rebelleren de huursoldaten, aan wie de beloofde soldij niet kan worden uitgekeerd (de lezer van Flauberts roman *Salammô* vergeet niet licht de gruwelijkheden). Polybios leidt het relaas van de mouterij in met een nota bene: 'Aan de hand van de gebeurtenissen die zich toen voordeden kan men het duidelijkste onder ogen zien waarop mensen die van huurotroepen gebruikmaken bedacht moeten zijn en waartegen zij lang van tevoren hun maatregelen moeten nemen.' Huurotroepen zijn slechts loyaal zolang ze betaald worden. Concentraties van huurlingen zijn riskant voor de staat die hen in dienst heeft. Uiteindelijk verdienen volkslegers met hun sterke moreel de voorkeur. Machiavelli (1469-1527) zal in *De Vorst* vergelijkbare overwegingen te berde brengen. Het is niet de enige keer dat de Florentijn polybiaans denkt.

Ternauwernood wist Carthago de huurlingen eronder te krijgen. De nipte overwinning was voor een groot deel te danken aan de hulp die koning Hiëro van Syracuse bood. Hoewel een trouwe bondgenoot van Rome, was hij ervan overtuigd dat het behoud van Carthago in zijn belang was. Zo kon naar zijn mening voorkomen worden dat de sterkste partij door haar overmacht volledig de vrije hand zou krijgen. Polybios commentarieert: 'Deze analyse van Hiëro getuigt naar mijn mening van verstand en inzicht. Men moet dergelijke overwegingen nooit uit het oog verliezen en er nimmer aan meewerken dat welke staat dan ook zo'n grote machtspositie verwerft dat men zich niet meer kan permitteren met die staat in conflict te komen over dingen die als gerechtvaardigd erkend worden.' Polybios kent het gevaar van een wereld waarin één supermacht internationale rechtsregels aan zijn laars lapt...

'DOOR ZICH VOOR EEN BELANGRIJKE TAAK EEN TIJDJE TERUG TE TREKKEN IN DE TEMPEL VAN IUPPITER CAPITOLINUS, MAAKTE SCIPIO DE MASSA WIJS DAT HIJ EEN SPECIALE LIJN MET DE GODEN HAD.'

In het naspel van de Eerste Punische Oorlog ligt ook de oorzaak, *aitia*, van de Tweede, de oorlog van Hannibal. Zijn vader Hamilcar had al zijn generaalskwaliteiten ingezet om Sicilië voor Carthago te behouden. Maar toen alle militaire opties waren uitgeput 'en er in redelijkheid geen enkele mogelijkheid overbleef om zijn ondergeschikten te redden, legde hij zich zeer verstandig en op *zakelijke gronden* neer bij de realiteit en stuurde afgezanten om te spreken over een verdrag en beëindiging van de vijandelijkheden'. Achter de gecursiveerde woorden staat het Griekse 'pragmatikoos': voor Polybios is de generaal die wijselijk zijn verlies neemt net zo goed een leerzaam voorbeeld als de overwinnaar.

Van de huurlingenopstand maakte Rome gebruik door Sardinië en Corsica te annexeren. Carthago was niet bij machte zich te verzetten. Hamilcar leerde volgens Polybios toen zijn les: Rome was niet te vertrouwen. Nadat hij de huurlingen had verslagen, zette hij alles op alles om Carthago zo sterk mogelijk te maken voor de nieuwe ronde in de machtsworsteling met Rome. Hij breidde Carthago's macht in Spanje uit, een gebied rijk aan metalen en mantschappen dat nog buiten Romes machtsbereik lag.

Ruim tien jaar na Hamilcars dood brak de beslissende oorlog uit. Inmiddels had zijn zoon Hannibal het

commando over Spaans Carthago gekregen. Als Polybios in boek 3 aan het verhaal van de Tweede Punische Oorlog toekomt, veroorlooft hij zich een van zijn uitvoerige uiteenzettingen die zijn werk zo'n bijzondere waarde geven. Aan de hand van historische voorbeelden zet hij het verschil uiteen tussen oorzaak (*aitia*), voorwendsel (*prophasis*) en begin (*archè*).

De eerste oorzaak was Hamilcars wrok over de Carthaagse nederlaag in de eerste oorlog. De perfide Romeinse usurpatie van Sardinië (238) was de tweede oorzaak. Toen Hamilcar de handen vrij had, begon hij Spanje uit te bouwen tot een machtsbasis voor de oorlog met Rome. Deze strategische politiek was de derde oorzaak. Hamilcars verbittering en het daaruit voortkomende beleid waren dus uiteindelijk verantwoordelijk voor het uitbreken van de Tweede Punische Oorlog (218-201). Wat er verder gebeurde, had slechts de status van voorwendsel en begin: de belegering van Saguntum, de Romeinse gezantschappen naar Hannibal en Carthago, en Hannibals oversteek van de Ebro op weg naar Italië via zijn fameuze tocht over de Alpen.

Polybios' beschrijving van causale complexen is persoonsgericht. Het terugvoeren van oorzaken van gebeurtenissen op het gedrag van individuen is bij antieke geschiedschrijvers normaal - ook Herodotos en Thucydides maken mensen verantwoordelijk voor het verloop van de geschiedenis. Bij hen gaat het echter om morele en psychische eigenschappen. Voor Polybios is de historische actor de man die zijn emoties (wrok, driestheid) verstandelijk omzet in doelmatige handelingen. Deze figuur is het leerzame model voor zijn 'pragmatische' lezers. Daarom is Hannibal ondanks Polybios' Romeinse sympathieën een belangrijk historisch voorbeeld. Hij waardeert in hem de energie, durf, verbeeldingskracht en bovenal de *anchinoia*. Kassies slaagt er niet in een dekkende weergave voor dit Griekse woord te vinden. Hij vertaalt het met 'intelligentie' en 'verstand'. Maar daarin ontbreekt het alertheidselement dat in het origineel zit: *anchi* betekent namelijk 'dichtbij' en *noia* 'geest'. *Anchinoia* is dus de geest die 'erbovenop zit'. Woordenboeken proberen het met 'gevatheid, scherpzinnigheid, tegenwoordigheid van geest, ready wit, sagacity, shrewdness, dexterity'.

Terwijl Livius van Hannibal een baarljke duivel maakt die meedogenloos zijn manschappen opoffert aan zijn eigen ambitie en wreedheid, is Polybios' Hannibal een man die altijd zijn verstand erbij houdt. Bij Livius zien we Hannibal als een kip zonder kop de Alpen overtrekken, zonder scrupules mensen en dieren prijsgevend. Bij Polybios neemt Hannibal steeds verantwoorde risico's. Hij had de voedselvoorrading goed geregeld en tevoren contacten gelegd met de stammen door wier gebied zijn tienduizenden manschappen moesten trekken. Alle 37 olifanten kwamen dan ook behouden in Noord-Italië aan. Zestien jaar lang wist hij zich in Italië te handhaven tegen de Romeinen, die over een veelvoud van zijn troepenmacht beschikten. Hij won alle slagen. Nooit kwam het multi-etnische leger van Carthagers, Numidiërs, Spanjaarden en Kelten tegen de Carthaagse veldheer in opstand. Wreed handelde Hannibal alleen als het nodig was schrik aan te jagen. Hij bedreef dus de functionele wreedheid die Machiavelli de vorst aanraadt. Hannibal zorgde er ook voor dat zijn persoon, die immers de ziel van het leger was, steeds buiten schot bleef - terwijl de Romeinse consul Marcellus zich bij een riskante patrouille in 208 liet verrassen.

Aan het einde van zijn mogelijkheden gekomen, legde Hannibal zich erbij neer dat hij Italië moest ontruimen. Tevoren liet hij in Zuid-Italië een inscriptie aanbrengen waarin hij verslag deed van zijn krijgsdaden - Polybios heeft zelf die tekst gezien. Hij is ook in het voetspoor van Hannibal de Alpen overgetrokken. Een echte historicus moest namelijk door eigen waarneming, *autopsia*, feiten vaststellen en controleren.

Als trouw dienaar van Carthago liet Hannibal zich in 203 uit Italië terugroepen naar Noord-Afrika, het vaderland dat hij in 36 jaar niet had gezien. Hij mobiliseerde alle krachten tegen Cornelius Scipio, die met een invasieleger was overgestoken. In 202 viel de beslissing bij Zama. Hannibal verloor voor het eerst een slag. Maar Polybios is vol lof over hem: 'Hij had bij deze confrontatie al het mogelijke gedaan, alles wat men kon verwachten van een competente aanvoerder met een grote ervaring in vele situaties. [...] Soms werkt het toeval de ondernemingen van dappere mannen tegen, soms evenwel gebeurt wat het spreekwoord zegt: Een dapper man ontmoet een man die hem nog overtreft. Dat is Hannibal bij deze gelegenheid overkomen, zou men kunnen zeggen.'

'DE EXPLOITATIE VAN RELIGIE HEEFT POLYBIOS' HARTELIJKE INSTEMMING.'

De superieure man die op Hannibals weg kwam, was Scipio, die door zijn overwinning de titel 'de Afrikaan' kreeg. Waarin overtrof Cornelius Scipio Africanus de Carthager? Eén kwaliteit springt eruit in Polybios' beschrijving. Scipio wist de religie voor zijn doeleinden te gebruiken. Hij had de gewoonte zich voor een belangrijke taak een tijdje terug te trekken in de tempel van Iuppiter Capitolinus. Zo maakte hij de massa wijs dat hij een speciale lijn met de goden had. In 209 gebruikte hij de religie ook om zijn mannen te doen geloven dat een verrassingsaanval op Carthago's Spaanse hoofdkwartier, Cartagena, zeker zou slagen. De zeegod Neptunus zou hem in een droom hulp hebben beloofd. De verraste Carthagers boden een dag lang weerstand. 's Avonds viel de lagune echter droog. Via het wad drongen Scipio's soldaten de stad binnen. Ze werden bevestigd in hun geloof dat Scipio de gunst van de goden genoot.

Polybios laat er geen twijfel over bestaan dat Scipio wist van de getijdenwerking en gewiekst

gebruikmaakte van de bijgelovigheid van de soldaten. Die exploitatie van religie heeft Polybios' hartelijke instemming. In boek 6, waarin hij de superioriteit van Romes bestel als diepste oorzaak van zijn wereldmacht uiteenzet, zegt hij: 'Het belangrijkste element waardoor de Romeinse staat zich in positieve zin onderscheidt is te vinden in de opvattingen over de goden. Iets wat bij andere mensen wordt afgekeurd vormt volgens mij juist de bindende kracht in de Romeinse staat: het bijgeloof. Dat is bij hen zo'n imposante rol gaan spelen en zozeer deel gaan uitmaken van het particuliere en publieke leven dat men het belang ervan niet kan overschatten. [...] Als het mogelijk zou zijn een staat van louter verstandige mensen te stichten, zou zoiets misschien helemaal niet nodig zijn. Maar de massa is nu eenmaal altijd grillig, vervuld van bandeloze verlangens, redeloze woede en gewelddadigheid.'

Religie is dus een opium dat de verstandige staatsman royaal aan het volk toedient. Zoals een Europese intellectueel die de Verenigde Staten bezoekt verbaasd is over de prominente rol van religie in het persoonlijke en openbare leven, werd de Griek Polybios getroffen door de ogenschijnlijk achterlijke religiositeit van de Romeinen. Toen hij in 167 als politiek gijzelaar naar Rome kwam, was het Griekenland dat hij verliet de Oude Wereld. Daar had de elite de traditionele godsdienst al lang achter zich gelaten. Polybios begrijpt de 'primitieve' Romeinse omgang met de goden als het resultaat van een bewust beleid van de politieke elite. Daar kunnen de Griekse *pragmatikoi* nog iets van leren. Polybios pleit voor de zogeheten politieke theologie, de *theologia politikè* (Latijn: *theologia civilis*): de religie als een nuttig bind- en machtsmiddel. Ook Machiavelli zal wijzen op deze functie van religie en betogen dat zelfs het christendom voor de vorst een handig instrument kan zijn.

Om te werken moeten de religieuze voorstellingen volgens Polybios wel een beetje geloofwaardig blijven. Verhalen over godenbeelden in de openlucht waarop nooit regen of sneeuw valt, schieten hun doel voorbij. Zo zouden mensen die het binnenste van Zeus' tempel in Arkadia betreden, volgens de historicus Theopompos geen schaduw werpen. Polybios commentarieert: 'Voor zover er een bijdrage wordt geleverd aan het in stand houden van het respect van het grote publiek tegenover de goden, moet men voor bepaalde auteurs een zeker begrip tonen wanneer ze over dergelijke dingen fantastische wonderverhalen vertellen. Maar overdrijving moet niet worden getolereerd.'

'POLYBIOS HEEFT MEEGEMAAKT WAT EUROPESE POLITICI IN DE EERSTE HELFT VAN DE TWINTIGSTE EEUW ONDERVONDEN: DE OUDE WERELD VERLOOR HAAR CENTRALE ROL IN DE WERELDPOLITIEK.'

De uiteenzetting over het nut van religie is onderdeel van boek 6. Daar lost Polybios zijn eerdere belofte in te gaan verklaren waardoor Rome in luttele decennia de mediterrane supermacht is geworden. 'Wie ter wereld is er zo ongeïnteresseerd of onverschillig dat hij niet zou willen weten op welke manier en met behulp van welke staatsvorm vrijwel de hele bewoonde wereld in minder dan drieënvijftig jaar is veroverd en onder één gezag, dat van de Romeinen, is gekomen?' Die cruciale periode begon in 220, toen de Tweede Punische Oorlog zich aankondigde, en liep tot en met 168. In dat jaar, in de Slag bij Pydna, legde de Macedonische falanx het voorgoed af tegen het Romeinse legioen. Polybios heeft meegemaakt wat Europese politici in de eerste helft van de twintigste eeuw ondervonden: de Oude Wereld verloor haar centrale rol in de wereldpolitiek. Het Rome van 167 vóór Christus is het Washington van 1950. Polybios is als de Europeaan die in de Verenigde Staten verblijft en in een boek aan zijn wereldeelgenoten het geheim van Amerika's succes verklaart.

Polybios verklaart Romes sterkte uit de harmonie van zijn politieke bestel. Op gelukkige wijze gaan monarchie (de consuls), aristocratie (de senaat) en democratie (de volksvergadering) daarin samen. Dit idee van de 'gemengde staatsvorm', *politeia mikte*, zal politieke denkers blijven boeien. Zo betoogt Hugo de Groot in zijn *Tractaet vande Oudtheyt vande Batavische nu Hollantsche Republique* (1610) dat Holland van oudsher zo'n gemengde staatsvorm heeft gehad. Het is weer heel polybiaans dat Romes politieke systeem wordt gezien als de bewuste schepping van de 'Founding Fathers': voor de pragmatische historicus is het verleden alleen interessant als het door mensen is gemaakt.

Als 'pragmaticus' beseft Polybios dat de militair-politieke leiders ondanks al hun *anchinoia* niet alles in de hand hebben. De goede aanvoerder bewijst zijn kwaliteit juist door binnen de gegeven omstandigheden optimaal te handelen. Daarom kan ook de briljante verliezer, zoals Hannibal, een voorbeeld zijn. Naar aanleiding van de Slag bij Kynoskephalai (197), waarin de Macedonische falanx voor het eerst door de Romeinse legioenen werd verslagen, legt Polybios uit dat de Romeinse formatie veel mobieler was. 'Zo kunnen we voorkomen dat we, door alles aan het Lot toe te schrijven, volstaan met het gelukkig prijzen van de overwinnaars zonder de werkelijke redenen van hun overwinningen aan te geven, zoals mensen doen wie het aan inzicht ontbreekt.' In deze passage heb ik overigens bij alle lof voor Kassies' vertaalprestatie grote bezwaren tegen zijn weergave van het Griekse woord *tychè* als 'Lot'. Dit suggereert een sturende kracht, die juist niet past in Polybios' betoog. De grondbetekenis 'toeval' is hier meer op zijn plaats.

Meer in het algemeen spreekt Polybios over de rol van het toeval in 36.17: 'Gebeurtenissen waarvan men, bij Zeus, de oorzaken als mens nu eenmaal niet of met moeite kan verklaren moet men in zijn verlegenheid inderdaad aan een god of aan het toeval toeschrijven [...] Gaat het daarentegen om dingen waarvan men de oorzaak die de bron en de grond is van de gebeurtenissen, wél kan vinden, dan moet men dergelijke dingen naar mijn oordeel niet aan de macht van de goden toeschrijven.'

Bij dergelijke passages gaat de lezer vanzelf terug naar de oorspronkelijke tekst. Zo werkt een goede vertaling als die van Kassies nu eenmaal: ze maakt een veel snellere lectuur mogelijk dan die van het weerbarstige origineel. Daardoor ontstaat een beter zicht op het geheel. Maar juist daarbij roepen bepaalde stukken de vraag op hoe ze in het geheel passen. Zo draagt de vertaling bij tot een verdiept begrip van Polybios' geschiedbeschouwing.

Anders dan bij Herodotos en Thucydides zal Polybios niet gauw nog eens vertaald worden. Zijn werk is nu eenmaal van oudsher iets voor intellectuele fijnproevers. Hij kan je als lezer mateloos ergeren met zijn pedanterie à la Lou de Jong. Dan weer is hij een antieke Machiavelli die amorele lessen uit het verleden trekt. Het is overigens waarschijnlijk dat de Florentijn Polybios kende. In Machiavelli's tijd deden stukken van de *Historiae* in Latijnse vertaling de ronde. Werd hij beïnvloed of is er sprake van congenialiteit?

Vaak geeft Polybios de moderne lezer een 'encore-vu-ervaring': opnieuw dwingt een supermacht tot nadenken over macht en recht in de wereld.

Dr. Anton J.L. van Hooff was tot 2005 universitair hoofddocent klassieke geschiedenis aan de Universiteit van Nijmegen, waar hij nu nog deeltijds antieke cultuurgeschiedenis doceert. Hij geeft een paar dagen per week Latijn aan het Stedelijk Gymnasium Nijmegen.

Besproken boeken:

Polybios. Wereldgeschiedenis 264-145 v.Chr. Deel I & II
door **Wolther Kassies (vert.)**
Athenaeum-Polak & Van Gennep. Amsterdam 2007.
1579 pag. & 12 kaarten., € 85,00